

TÜRK DÜNYASI

KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

SAYI: 2 • HAZİRAN 2015

ISSN: 2149-3219

TÜRK DÜNYASI

KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

2

HAZİRAN 2015

ISSN: 2149-3219

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ÜÇ AYDA BİR YAYINLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
INTERNATIONAL TURKISH WORLD CULTURE STUDIES
INTERNATIONAL PEER-REVIEWED QUARTERLY JOURNAL
ИССЛЕДОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ТЮРКСКОГО МИРА
РЕЦЕНЗИРУЕМЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ, ВЫХОДЯЩИЙ РАЗ В ТРИ МЕСЯЦА

Yaz/Summer/Лето - 2015Yıl/Year/Год- 1Sayı/Volume/Число-2ISSN: 2149-32199-3219

Sahibi / Owner / Владелец
Kültür Bilimleri Akademisi Ltd. Şti.
Başak ŞAHİNBAŞ ÜÇÜNCÜ

Editör / Editor / Редактор
Prof. Dr. Mehmet AÇA

Koordinatör / Coordinator / Координатор
Dr. Mustafa AÇA

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редколлегия
Prof. Dr. Mehmet AÇA, Prof. Dr. Nanuli KACXHARAVA, Prof. Dr. İsmail KERİMOV, Prof. Dr. Darhan KIDIRALI,
Prof. Dr. Aynur KOÇAK, Prof. Dr. Mihai MAXİM, Prof. Dr. Emine GÜRSOY-NASKALI, Prof. Dr. Mustafa ÖNER,
Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA, Prof. Dr. Hatice ŞAHİN, Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ,
Prof. Dr. Nikolay YEGOROV, Prof. Dr. Alfiya YUSUPOVA, Doç. Dr. GalinaMIŞKİNİENE,
Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN, Dr. Nuran MALTA MUHAXHERİ

Redaksiyon / Redaction / Редакция
Uzm. Turgay KABAK

Yabancı Dil Editörleri / Foreign Language Consultant / КонсультантыПоИностраннымЯзыкам
Dr. Badegül CAN-EMİR
Dr. Tuncer YILMAZ

Yazışma Adresi / CorrespondanceAddress / АдресИздательства
Dr. Mustafa AÇA
Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Trabzon /TÜRKİYE
Tel: (0 462) 377 3586 / 0505 3785167
email: turkdunyasikultur@gmail.com
info@turkdunyasikulturu.com

Abone Bedeli / Subscription Price / Стоимостьподписки
Yurt İçi / Interior /для граждан Турции: 60 TL
Yurt Dışı / Abroad / для граждан других стран: 50 \$
Başak ŞAHİNBAŞ-ÜÇÜNCÜ adına
Vakıfbank Trabzon KTÜ Şubesi: TR050001500158007303255855
Posta Çeki: 12267296

Basım / Press / Типография
Eser Ofset Matbaacılık
Tel: 0462 321 53 38, TRABZON

HAKEMLER VE YAYIN DANIŞMANLARI
RefereesAndAdvisoryEditors / Рецензенты и КонсультантыИздания

- Prof. Dr. Kemal ABDULLA (Bakü-AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Sıtkı Koşman Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ömür CEYLAN (İstanbul Kültür Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Şenol ÇELİK (Balıkesir Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nilgün ÇIBLAK-ÇOŞKUN (Mersin Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail DOĞAN (Ordu Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Muharrem GASIMLI (Bakü Devlet Üniversitesi-AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. İskender GIYLECEV (Kazan Fedaral Üniversitesi - TATARİSTAN / RUSYA FEDERASYONU)
- Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ (Kırıkkale Üniversitesi - TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Sadettin Yağmur GÖMEÇ (Ankara Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi - TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nurmuhmet HİSAMOV (Tataristan Bilimler Akademisi - TATARİSTAN/RUSYA FEDERASYONU)
- Prof. Dr. Şakir İBRAYEV (Türk Akademisi-KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Yuriy İSAYEV (Çuvaş Devlet İnsani Bilimler Enstitüsü- ÇUVAŞİSTAN/RUSYA FEDERASYONU)
- Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ (İstanbul Aydın Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Sergei KARPOV (Moskova Molonsov Devlet Üniversitesi-RUSYA FEDERASYONU)
- Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Kuvanışbek KENJALİ (Şet TilderCaneİşkerlikKareraUniversiteti-KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ayder MEMETOV (Kırım Tavrida Üniversitesi-KIRIM/RUSYA FEDERASYONU)
- Prof. Dr. F. Gülay MİRZAOĞLU (Hacettepe Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Emine GÜRSOY-NASKALİ (Marmara Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mehmet OKUR (Karadeniz Teknik Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mustafa ÖNER (Ege Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Vitaliy RODİONOV (Çuvaş Devlet İnsani Bilimler Enstitüsü- ÇUVAŞİSTAN/RUSYA FEDERASYONU)
- Prof. Dr. Tatyana PETROVA (Çuvaş Devlet Pedagoji Üniversitesi-ÇUVAŞİSTAN-RUSYA FEDERASYONU)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA (Bilimler Akademisi – TATARİSTAN - RUSYA FEDERASYONU)
- Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN (Osmangazi Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV (Moskova Molonsov Devlet Üniversitesi-RUSYA FEDERASYONU)
- Prof. Dr. Vahit TÜRK (Kültür Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Kamil VELİYEV (İstanbul Aydın Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Dursun YILDIRIM (Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü-TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nuri YÜCE (İstanbul - TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Mustafa AKSOY (Marmara Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Yevdakiya ANDREYEVA (Çuvaş Devlet Pedagoji Üniversitesi - ÇUVAŞİSTAN / RUSYA FEDERASYONU)
- Doç. Dr. Metin ARIKAN (Ege Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Bülent BAYRAM (Kırklareli Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU (Ankara Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Baran DURAL (Trakya Üniversitesi-TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Ülkü ELİUZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi-TÜRKİYE)

Doç. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ (İstanbul Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Pervin ERGUN (Gazi Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Bülent GÜL (Hacettepe Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Osman KARATAY (Ege Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Galina MIŞKİNIENE (Vilnius University-LİTVANYA)
Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN (Ege Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Süheyla SARITAŞ (Balıkesir Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ali SELÇUK (Erciyes Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Lemara SELENDİLİ (Kırım Tavrida Üniversitesi-KIRIM/RUSYA FEDERASYONU)
Doç. Dr. Erdal ŞAHİN (Marmara Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Hatice ŞİRİN USER (Ege Üniversitesi- TÜRKİYE)
Doç. Dr. Hülya TAŞ (Uludağ Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Erdem UÇAR (Gediz Üniversitesi-TÜRKİYE)
Dr. Mustafa AÇA (Karadeniz Teknik Üniversitesi-TÜRKİYE)
Dr. R. Ebrar AKINCI (İstanbul Üniversitesi-TÜRKİYE)
Dr. Erhan AKTAŞ (Kırklareli Üniversitesi-TÜRKİYE)
Dr. Leyla ALMAZOVA (Kazan Federal Üniversitesi-TATARİSTAN / RUSYA FEDERASYONU)
Dr. Berna AYAZ (Bülent Ecevit Üniversitesi-TÜRKİYE)
Dr. Hüseyin DURGUT (Balıkesir Üniversitesi-TÜRKİYE)
Dr. Ülkü DÜZGÜN (Giresun Üniversitesi-TÜRKİYE)
Dr. Berna AYAZ (Bülent Ecevit Üniversitesi-TÜRKİYE)
Dr. Fatma Şahan GÜNEY (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-TÜRKİYE)
Dr. Ergin JABLE (Priştine Üniversitesi-KOSOVA)
Dr. Aleksandr KUZNETSOV (Çuvaş Devlet İnsani Bilimler Enstitüsü-ÇUVAŞİSTAN/RUSYA FEDERASYONU)
Dr. Eduard LEBEDEV (Çuvaş Devlet İnsani Bilimler Enstitüsü-ÇUVAŞİSTAN/RUSYA FEDERASYONU)
Dr. Nuran MALTA MUHAXHERİ (Priştine Üniversitesi-KOSOVA)
Dr. Gülseren ÖZDEMİR (Karadeniz Teknik Üniversitesi-TÜRKİYE)
Dr. Oksana SOROKİNA (Çuvaş Devlet İnsani Bilimler Enstitüsü-ÇUVAŞİSTAN/RUSYA FEDERASYONU)
Dr. Fatma AKKUŞ YİĞİT (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Dr. Mehmet Ali YOLCU (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-TÜRKİYE)

İÇİNDEKİLER

Editör'den Prof. Dr. Mehmet AÇA	1
Kırgız Halk Müziği ve Ezgi Kültürü <i>Kyrgyz Folk Music AndTuneCulture</i> Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ	3
Eski Türk İdrakinin Çağdaş Kazak Manzumesindeki Sanatsal Estetik Görevi <i>TheArtisticAestheticsTask of OldTurkishComprehension in KazakhPoetry</i> Doç. Dr. Zhanat AİMUHAMBETOVA-Dr. Rysgul ABİLKHAMİTKYZY	23
Giresun ve Trabzon Yöresi Balıkçılarının Av Merkezli İnanış ve Uygulamalarına Karşılaştırmalı Bir Bakış <i>An Comparative Outlook On Hunting-CenteredBeliefsandPractices of Eastern Black SeaFishermen</i> Dr. Mustafa AÇA	33
Dede Korkut Hikâyeleri'nde Söz Merkezli Mitik Zaman <i>Mythical Time Based on Promise in Dede Korkut Stories</i> Dr. Çiğdem MOLLAİBRAHİMOĞLU	55
Ak Hun Kültürü Üzerine <i>On theCulture of the White Hun</i> Arş. Gör. Müslüme Melis ÇELİKTAŞ	69
Nilgün Marmara'nın Şiirlerinde Dil Sapmaları <i>LinguisticDeviations in Nilgün Marmara's Poems</i> Arş. Gör. Anıl ÇELİK	78
Samed Vurgun'un "Vaqif" Piyesinde Molla Penah Vakıf <i>Molla PenahVaqif on SamadVurgun's Drama "Vaqif"</i> Taşkın İŞGÖREN	94
Akkadcada Türkçe İzleri Ve Dil Kuralları Işığında Akkadca Ve Türkçe Dilleri Arasında Bağlar <i>Turkish Marks in Akkadian and Bonds Between Akkadian and Turkish in The Light of Language Rules</i> Elşad ALİLİ	111
<u>Çeviriler</u>	
Nizami'nin Leyla İle Mecnun Manzumesinin ve Rostand'ınCyrano De Bergerac Piyesinin GerardGenette'ınMetinlerarasılık Teorisine Göre Karşılaştırmalı Analizi M. TALAYİ-E. TOGHYANİ- M. TALAYİ (Çev.:FatemehNesaMohebbi - Dr. Gülseren Özdemir)	150

Sosyo-Tarihsel Analizde “Anlatıcı”nın Konumu
O. N. BUŐMAKINA (Çev. Attila BAĐCI)..... 168

Tanıtmalar

Türk Kültüründe EvliliĐe Bağlı Tabu ve Kaçınmalar
Yıldız EROL..... 177

Göldeki İsyân 1916 Çarlık Mezalimine Karşı Soylu Direniş Hareketi
Yasemin KOÇ 180

ĞİRESUN VE TRABZON YÖRESİ BALIKÇILARININ AV MERKEZLİ İNANIŞ VE UYGULAMALARINA KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ¹

Dr. Mustafa AÇA*

ÖZET

Dünyanın en kadim mesleklerinden olan balıkçılık geçmişte olduğu gibi bugün de riskli meslekler arasında yer almaktadır. Doğu Karadeniz balıkçılığı teknolojik enstrümanlarla donatılıp endüstriyel bir hale getirilmiş olsa da risk algısında önemli bir değişim yaşanmamıştır. Karadeniz'in tekin olmayan sularında uzun süreli süre avları gerçekleştiren balıkçılar, avlar sırasında tecrübe edilen veya edilmesinden çekinilen durumlara karşı risk temelli mesleki inanış ve uygulamaları canlı tutmuşlardır. Bu durum, balıkçıların mesleki inanışlarında kaçınma/korunma türünden inanış ve uygulamaları üst sıralara taşınmalarında belirleyici olmuştur. Risk bağlamı inanış ve uygulamalar çoğu zaman bereket vurgulu uygulamalarla yan yana gerçekleştirilmiştir. Zira alınan büyük risklerin sonucunda bereketli bir av her balıkçı grubunun asli beklentisi olmuştur.

Bu çalışmada, Doğu Karadeniz balıkçılarının av merkezli mesleki inanış ve uygulamaları, risk algısı ve bereket vurgusu bağlamında değerlendirilmiştir. Balıkçıların aktif avcılık dönemlerinde sergiledikleri ritüel karakterli uygulamalar üzerinde durulmuş, bu uygulamalara eşlik eden inanış ve düşünüş kalıpları tahlil edilmeye çalışılmıştır. Doğu Karadeniz balıkçılarının dünyanın diğer balıkçı kültürleriyle benzerlik arz eden inanış ve uygulama kalıpları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğu Karadeniz, Giresun, Trabzon, balıkçılık, mesleki inanışlar, gelenek, ritüel.

An Comparative Outlook on Hunting-Centered Beliefs and Practices of Eastern Black Sea Fishermen

ABSTRACT

Fishery, one of the most ancient occupations in the World, takes place among risky professions today as it did in the past. Even though the fishery of Eastern Black Sea was brought into an industrial status by equipping with technological instruments, no significant change was experienced in risk

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - Trabzon/TÜRKİYE

perception. Fishermen who perform long-term persistence hunting in uncanny waters of Black Sea have kept risk-based occupational beliefs and practices alive against situations which were experienced during huntings or were hesitated to be experienced. This situation became determinative in carrying for fishermen beliefs and practices which are of avoidance/prevention-type in fishermen's occupational beliefs to the top places. Risk-context beliefs and practices were mostly carried out alongside by plentifulness-emphasized practices. Because a plentiful hunting as a result of great risks taken has become primary expectation of each fisher group.

In this study, we evaluated hunting-centered beliefs and practices of Eastern Black Sea fishermen in the contexts of risk perception and plentifulness emphasis. We dwelt upon ritual-character practices that are exhibited by fishermen during active hunting periods, and we tried to analyse patterns of beliefs and mentality which accompany to these practices. We presented patterns of beliefs and practices of Eastern Black Sea fishermen, showing similarity with other fisher cultures of the World.

Key Words: Eastern Black Sea, Giresun, Trabzon, fishery, occupational beliefs, tradition, ritual.

Giriş:

Balıkçıların mesleğin çeşitli süreçlerinde gerçekleştirdikleri etkinliklerin pek çoğu ritüel karakteri taşımaktadır. Bu sebeple tespit edilen uygulamaların tüm yönleriyle anlaşılabilmesi için ritüel ve büyü terimlerinin izahına ihtiyaç vardır. Ritüel (kut tören), en genel şekliyle, bir örnek üzerine kalıplaşmış davranışlar ve töreler bütünü olarak değerlendirilmiştir. Kut törenler sırasında geçerli olan kurallar ve bu kurallar çerçevesinde sergilenen davranışlar, yazıya geçmemiş, değişmez, standart ve kesin sınırlarla çevrili bir yapıdadır. Ritüelin gerçekleştirilmesi sürecinde ortaya konulan mesaj, aynı zamanda ritüelin esasını oluşturan manevi bir mesajdır (Rappaport, 1997: 106).

Belirli kalıplar içinde ve tekrar edilme özellikleri nedeniyle kolaylıkla değişmeyen veya dar sınırlar içerisinde küçük değişikliklere uğrayan ritüeller, doğaçlama uygulamalar değildir. Ritüeller, etkileri tören zamanlarıyla sınırlı olmayan ve tören niteliği taşımayan diğer eylemlerden ayrılan, uygulayıcıların hayatına değer ve anlam kazandıran bir güce de sahiptirler (Connerton, 1999: 71-72).

Ritüel ve büyü, birlikte işleyen iki önemli sosyo-kültürel müessesedir. Büyü, dünya üzerindeki en kadim inanış ve yaşayış

biçimlerinden beri varlığını devam ettirmiştir. Sözlü kültür süreciyle başlayıp elektronik kültür şeklinde adlandırılan (Ong, 1995) mevcut kültür süreci içinde de bir müessese olarak hemen bütün topluluklarda varlığını muhafaza etmesi bakımından müstesna bir yapıya sahiptir. Büyünün mahiyeti hakkındaki, tabiat kurallarına müdahalede bulunmak şeklindeki genel kanaat göz önünde bulundurulduğunda, konu üzerine çalışanlar büyüün kökenini, insanların kabile hayatı yaşadıkları bir dönemde ya da daha değişik bir ifadeyle toplumların çocukluk dönemlerinde aramışlardır. Arkaik toplumlar, tabiatı anlamlandırabilme ve tabiatın gücünü olumlu ya da olumsuz anlamda kullanma anlamında büyüü kutsallık zırhı ile çevrelemiş ve bir algılayış, yaşayış ve inanış biçimi haline getirmişlerdir. James Frazer (2004: 31), büyüük uygulamaları şu şekilde sınıflandırmıştır:

Büyünün dayandığı düşüncenin ilkelerin olasılıkla ikiye ayrıldığı görülecektir; bunlardan ilki, benzerin kendi benzerini doğuracağı, ya da bir etkinin kendi nedenine benzediği ilkesidir; ikincisi, bir kez birbirine dokunmuş şeylerin fiziksel temas kesildikten sonra da, uzaktan birbirini etkilemeye devam edeceği ilkesidir. İlk ilkeye “Benzerlik Yasası”, ikincisineyse “Dokunma” ya da “Bulaşma Yasası” denilebilir. Büyücü, bu ilkelerin ilkinden yani Benzerlik Yasası’ndan, istediği etkiyi yalnızca taklit etmekle yaratabileceğini, ikincisinden, maddi bir şeye ne yaparsa bunun o nesnenin bir zamanlar dokunduğu kişiyi, bu onun bedeninin bir parçası olsun ya da olmasın, aynı şekilde etkileyeceğini çıkarır.

Ritüeller de gerçekleştirilme amaçlarına ve dönemlerine göre çeşitli biçimlerde tasnif edilmiştir. Genel kabul gören sınıflamalardan birine göre ritüeller, giriş veya geçiş ritüelleri, takvimlik ritüeller ve kriz dönemi ritüelleri olmak üzere üç grupta değerlendirilmiştir (Myerhoff ve diğerleri, 1987: 380). Terimi, sosyolojik ve antropolojik boyutlarıyla irdeleyen Emile Durkheim, kutsal alan ile kutsal dışı (profan) alanı tabular koymak suretiyle birbirinden ayıran ritüelleri negatif, insan ve kutsal alanı birbiriyle etkileşime sokan ritüelleri ise pozitif ritüeller şeklinde ifade etmiştir (Durkheim, 2010: 291-292).

Balıkçılarının ritüel karakteri taşıyan uygulamaları açısından önem taşıyan takvimlik ritüeller, zaman algısı etrafında ortaya çıkan, kolektif olarak düzenlenen ve genellikle mevsimlerin başında ya da sonunda yapılan ritüellerdir. Tabiatın mevsimsel döngüsüne dair bilginin gözlem yoluyla keşfedilmesinden sonra başlangıçta biyolojik devamlılığı temin etmek, sonrasında ise bu devamlılığın hâkim unsuru olarak görüldüğü

kutsala yakınlaşmak maksadıyla gerçekleştirilen ritüeller, takvimlik ritüelleri oluşturmuştur. Daha ziyade tarım, hayvancılık ve avcılık gibi tabiat ekseninde şekillenen ekonomik modellerde görülen bu ritüeller, sosyal hayatın ritmini oluştururlar. Takvimlik ritüellerden, kolektif etkiler beklenir. Toplumsal ve ekonomik aktivitelere giriş ve çıkışları düzenleyen bu ritüeller, tekrarlanan niteliktedir ve katılımcıyı toplumsal çevresine, defalarca tekrarlanan ama aynı zamanda yaratıcı bir yolla bağlarlar (Honko, 2006: 133).

Doğu Karadenizli balıkçıların av esnasında çeşitli inanışlar paralelinde gerçekleştirdikleri kimi uygulamalar ise kriz ritüelleri içerisinde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda kriz ritüelleri, hastalıklardan korunma veya kurtulma örneğinde bireye dönük beklentiler içerirken, kıtlığın sona ermesi, depresyon, fırtına veya sel gibi tabiat olaylarının yarattığı felaketin etkilerinin ortadan kaldırılması örneklerinde bireye veya topluluğa dönük beklentilerle gerçekleştirilmektedir. Her türde felaketten korunma ya da tekrarını önleme beklentisiyle gerçekleştirilen ritüellerin takvimlik ritüellerdeki gibi muayyen zaman aralıkları yoktur. Bunlar daha ziyade buhranlı dönemlerde ihtiyaç halinde gerçekleştirilirler (Honko, 2006: 133)

En eski dönemlerden beri insan topluluklarının çevreyi algılayışı ve anlamlandırışında ussal ve gözleme dayalı bilgiler birlikte etkili olmuştur. Bu bağlamda Bronislaw Malinowski, insan topluluklarının tabiat merkezli bütün işlerinde havaya ve iklimlere, zararlılara, toprağa ve köklere dönük yargılarını ortaya koyarken ussal ve ampirik bilginin büyü ile desteklenmiş kesin biçimlerinden faydalandıklarını ve bu bilginin doğruluğundan ötürü de asla taviz vermediklerini ifade eder (Malinowski, 1990: 18). Belirtilen her bir bilgi türü, birbirini destekler mahiyette olsa da esasında her biri kendi yasalarına göre işlemektedir. Ussal kaynaklı teknik bilgi ile ihtiyaç duyduğu aletleri ortaya koyan ve bu bilgiyi kuşaklar boyunca ihtiyaçlara göre güncelleyerek aktaran topluluklar, bu zaman zarfında bu araçların kullanıldığı alanlardaki öngörülemeyen tehlikelerle mücadele etme konusunda büyüye müracaat etmişlerdir. İnsanın üretim sürecinin kontrolünü ve tahmin edilebilirliğin kontrolünü artırmış olsa da onun hayatını tehlikeye sokan unsurların üzerindeki teknolojik kontrolde dikkat çekici bir artış olmamıştır (Poggie ve Gersuny, 1993: 138). Teknolojik donanım ne kadar ilerlemiş olursa olsun kendi ölümlüğünün farkında olan insan kendini hiçbir zaman güvende hissetmeyecektir.

Malinowski, belirsizlik ve risk durumlarının, büyü ve ritüelleri besleyen ana kaynaklar arasında üst sıralarda olduğu kanaatindedir. Bu teori özellikle temelinde tarım, hayvancılık, madencilik ve deniz balıkçılığı gibi ekonomik modellerle hayatını idame ettiren topluluklardaki mevcut teknolojilerin asla tümüyle istenilen ihtiyaçlara cevap veremeyeceği tespitine dayanmaktadır. Nitekim balıkçılık da dâhil olmak üzere her bir ekonomik faaliyet içinde tahmin edilemeyen sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Güvenli karadan uzak çalışma alanlarının yanı sıra, fırtınalar, dalgalı denizler, sudaki anaforlar, hava koşullarındaki ani değişimler ve makro çevredeki diğer etkenler tahmin edilebilirliği azaltmaktadır. Böylesi durumlarda ortaya çıkan belirsizlik ve risk, gerginlik yaratmakta ve bu gerginlikler potansiyel olarak eylemin kapasitesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Faaliyet grubu tarafından kullanılan mevcut teknolojilerin belirsizlikleri ve riskleri tamamıyla ortadan kaldırmadığı hallerde oluşan gerginlik büyü tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Böylece büyü, gerginliğin dindirilmesi ve bireyin sosyal sistemlerinin devamı için gerekli olan bu riskli girişimlerde bulunması için özgürleştirilmesi görevini üstlenmektedir² (Malinowski, 1990: 60-74).

Katılımcıları balıkçılardan oluşan ritüellerde, çoğu zaman mesleğe dönük tabuların şekillendiği görülmektedir. Franz Steiner'e göre, törensel değeri olan her türlü itaatin sosyal mekanizmasıyla ve tehlikeli durumlardaki özel ve kısıtlayıcı davranışlarla ilgilenen (Steiner, 2004: 20); Radcliffe-Brown'a göre ise çiğnenmesi durumunda istenmeyen değişimler yaratan (Radcliffe-Brown, 1965: 134) "törensel yasaklamalar"dan oluşan tabuyu bilmemenin çok belirli ve istenmeyen sonuçlar ortaya çıkaracağına dair genel kabul, Doğu Karadeniz balıkçıları arasında da varlığını sürdürmektedir. Denizdeki tehlikeler, avcılık uygulamalarındaki tehlikelerle birleşince tüm modern algılara ve mantığın sıkı kurallarına rağmen, tabuların sürekliliğine yardımcı bir ortamın mevcudiyetini koruduğu görülmektedir. Av sırasında kolları bağlamanın veya elleri cebe sokmanın bereketli avı olumsuz etkileyebileceği veya ıslık çalmanın rüzgârı ve sonrasında da fırtınayı getirerek felakete sebep olabileceği şeklindeki inanışlar, bu konuya dönük örneklerden sadece bazılarıdır. Balıkçılık etrafında, kaçınmalar ve beklentiler bağlamında şekillenen ritüel karakterli uygulamalar, daha ziyade deniz avcılığı ile uğraşan topluluklarda görülmektedir. Zira deniz avcılığı ırmak veya göl balıkçılığına nispetle çok daha büyük riskler taşımaktadır.

Balıkçılar arasındaki inanışların sürekli olması, şüphesiz bunların geçmişten bir kalıntı olduklarını gösterir; yani tüm bunlar, balıkçılığın bugün olduğundan çok daha tehlikeli olduğu zamanlardan gelmektedir. Balıkçıların meslekî folklorlarının önemli bir kısmını oluşturan bu ritüellerin bugünkü işlevleri, temelde geçmişteki işlevlerle aynıdır.

1. Av Öncesine Dönük İnanış ve Uygulamalar

Erken dönemlerde bir tür ayin işlevi taşıyan avlar, insan topluluklarının medeniyet yolculuğu içinde zamanla sosyo-ekonomik bir boyut kazanmış olsa da kutsal zeminini çoğu zaman muhafaza etmiştir. Bu sebeple avcılığın hemen tüm biçimleri pek çok inanış ve uygulama ile kuşatılmıştır. Mitik tasavvurda avın bir parçası olarak kabul gören av yolculuğu, çoğu zaman kutsalın dünyasına yapılan bir yolculuk olarak simgeselleşmiştir. Bu yolculuk, av hayvanlarının da içinde yaşadığı tabiatın sahibi ve hâkimi konumunda olan üst varlıklarla iletişimin en üst seviyede olduğu süreçleri içermektedir. Mitik düşüncenin kodlarını çoğu zaman semboller aracılığıyla muhafaza eden modern/bilimsel düşünce, av yolculuğunun başlangıcına dönük kutsal mesajlar içeren pek çok uygulamayı toplum hayatının diğer alanlarında olduğu gibi, çoğu zaman süreklilik arz eden taklit mahiyetli uygulamalar haline getirmiştir. Toplumların dünya görüşlerinde çeşitli etmenler aracılığıyla gerçekleşen değişim, geçmişin kabul ve algılarını inkâr etmemiş, sürekliliğini koruyan uygulamaları mevcut dünya görüşü ile uyumlu hale getirmiştir (Bayat, 2009: 4-6). Mitolojik gerçekliğin yerini bilimsel ve dinsel gerçekliğin almasından sonra da devam eden av öncesi ritüellerinde, merkezde artık yüksek dinlerin yaratıcı tasarımı yer alır olmuştur.

Güney Sibiryavacı toplulukları arasında tespit edilen şu inanış ve uygulamalar, av yolculuğuna çıkışın mitik dönemlere uzanan kutsal zeminine dönük önemli atıflar içermektedir:

Ava gidiş esnasında yerlilerin uydukları bazı kurallar, alametler vardır. Şorlar evden çıkarken geri dönüp bakmazlar. “Nereye gidiyorsun?” sorusuna asla cevap vermezler. Birine rast gelinirse, konuşma esnasında karşılaşılan kişiye sırtını dönmeyi daha iyi sayarlar. Ava giden bir avcının yolunun enine kesilmesine (önünden geçilmesine) kimseye müsaade edilmez. Avcılar, “Eğer evden çıkarken şakalaşırsan, o zaman, iyi şey bekleme.” derler. Avcılar ciddiyetlerini ve adaba uygunluklarını muhafaza etmeye çalışarak sessizce giderler. Şorlar, Kumandinler ve Tubalar eğer yollarını keserek bir kadın önlerinden geçerse, o zaman geri dönmek gerektiğine inanırlar. Altaylılar bundan başka yollarından

eğer yılan sürünerek geçerse, bunu da kötü bir emare sayarlar.
(Potapov, 2012: 188-189).

Doğu Karadeniz bölgesinde geçimlik ölçekte balıkçılık yapan aileler, türlü balıklar özelinde uygulanan av yasağı dönemlerine riayet etmek şartıyla yılın her döneminde balıkçılık yapabilmektedirler. Onlardan farklı olarak endüstriyel ölçekli balıkçı gruplarının, gırgır tekneleri ile 1 Eylül-15 Nisan tarihleri arasında avcılık yapmalarına izin verilmektedir. Av takvimine dayalı bu zaruret, meslek grubu içinde av sezonunun başlangıcı ile ilgili ritüellerin geçmişten beri bu ikinci grup tarafından tatbik edilmesinde belirleyici olmuştur. 31 Ağustos veya 1 Eylül tarihinde gerçekleştirilen av sezonu başlangıç ritüelleri, çoğu zaman takım sahibi ailelerin kendi özellerinde gerçekleştirilmektedir. Endüstriyel ölçekte avcılık yapan balıkçı grupları arasında tespit edilen ritüel karakterli uygulamalar içinde kurban uygulamasının hem “kanlı” hem de “kansız” biçimleri ile karşılaşılmaktadır. Balıkçılar, doğrudan hayvan kurban etmenin yanı sıra kansız kurban olarak nitelendirilebilecek olan “saçı” uygulamalarına da avcılığın tüm süreçlerinde sıkça başvurumaktadırlar. Doğu Karadeniz balıkçıları arasında tespit edilen bu türden uygulamaların bazıları şöyledir:

(Sürmene-Çamburnu’nda) Çocukken denize tekne indirileceği zaman sahilde fırın vardı. Tekne sahibi orada gevrek yaptırır, çocuklara bu gevrekleri dağıtır ve indirilen teknenin arkasından taş atmamız için bizi tembihlerdi. Teknenin ardından taş atmaya uğur sayarlardı belli ki. Tekne denize indirileceği zaman nazarından korkulan kişiler bir musibet gelmesin diye sahilden uzaklaştırılmaya veya çaktırmadan meşgul edilmeye veya dikkati dağıtılmaya çalışılırdı. Tekneler denize indirilirken kurban da kesilirdi. Hayvanın kanı tekneye sürülürdü. Yine nazar değmesin diye teknelere boynuzlu hayvan kafası, eski çarık filan da takarlardı. (KK-1; KK-2) // (Çarşıbaşı ve Beşikdüzü’nde) Av sezonu başlangıcında karada bulunan ağların mantar yakasının donamı bittiğinde ağlar kayığa alınırken mantar yakanın altına mal sahibi para atar. Bu para öyle bozuk para filan değil büyük paradır. Ağı donatanlara, tayfaya bahşistir bu para. (KK-3; KK-4)

Balıkçıların av başlangıcına dönük ritüellerinde saç uygulamasının dikkat çekici bir başka örneği de av hazırlıklarının sonlarında, ailenin çocuklarından birinin talimat üzerine ağın av sırasında balıkları biriktiren kısmına idrarını yapmasıdır. Çoğu zaman bereket, kimi zaman da nazar ve uğur vurguları içeren bu uygulamaya idrarıyla dâhil olan çocuk, geleneksel dünya görüşünü muhafaza eden topluluklarda, tam anlamıyla

erginlenmemiş ve bu dünyaya özgü kültürel bir varlık halini almamış doğal bir varlık olarak kabul edilmektedir (Lvova ve diğerleri, 2013b: 196-197). Bu kabule göre, sahip olduğu vasıfla kirlenmemiş, kötülüklerle tanışmamış ve bunları kanıksamamış olan çocuğun idrarı, mekruh bir unsur olmaktan ziyade bir saçı unsuru olarak kabul görmüştür. Bu uygulamayla, av sürecinde, daha ziyade nazara dönük inanışlar paralelinde tekrar karşılaşılmaktadır. Bu minvalde tespit edilen uygulamalardan bazıları şöyledir:

(Araklı'da, Bulancak'ta ve Çarşıbaşı'nda) Av bereketli olsun diye çocuklarımızı tekneye işetiriz. Bazen de nazar olmasın diye yahut nazar olduğuna inanırsak ağlara kurşun döktürürüz. Bir de motorun sağ kenarından denize işemek yasaktır. (KK-6; KK-7; KK-8)

Örnekteki son kaçınma oldukça dikkat çekicidir. Geçmiş yıllarda gırgır teknelerinde ağ, sadece sağ taraftan denize sarılabildiğinden tayfanın ihtiyaç giderme eylemini bereketin beklendiği sağ taraftan gerçekleştirilmesi kesin olarak yasaklanmıştır.

Av sezonunun başlangıcında gerçekleştirilen uygulamaların bir kısmı ritüel kapsamının dışındadır. Özellikle nazar ve uğur paralelinde gerçekleştirilen uygulamaların bir kısmı törensel özellikler taşıırken bir kısmı bu vasa sahip değildir. Hangi ölçekte avcılık yaparsa yapsın, tüm balıkçı gruplarının dinamik inanışları arasında yer alan nazar ve uğura dönük uygulamalarda ikili bir yapı dikkati çekmektedir. Nazara veya uğursuzluğa dönük bir şüphe oluşmadan özellikle av başlangıcında tatbik edilen korunma maksatlı uygulamaların yanı sıra, av sürecinde yaşanan birtakım olaylar veya beklenen avın gerçekleştirilememesi gibi şüphe uyandırıcı durumlar karşısında kurtulma maksatlı uygulamalara da başvurulabilmektedir. Balıkçılar bu amaçlarla çoğu zaman Türk halk inanışlarının nazara dönük geleneksel usullerinden yararlanmaktadırlar. Örneğin nazarlıklardan medet ummak oldukça yaygındır.

(Of'ta) Kayık ustası olan rahmetli babamdan hatırlıyorum. Bizim buradan bazı balıkçılar babama bir kayık yaptırdıkları zaman kayığın baş altı iskeletine konulmak üzere muskalar getirirlerdi. Babam bu muskaları alıp söylendiği gibi baş altındaki kalasların arasına yerleştirirdi. Yine babamın yaptığı kayıklardan bazıları denize atılırken kayığın sahibi eski ayakkabı ve sarımsak bağlardı kayığın gövdesine. (KK-9) // (Sürmene-Çamburnu'nda) Tekne yaptıran balıkçılar, ustalara tekneye asması için sarımsak ve mavi boncuk takılı nazarlıklar verirlerdi. Kayıklar ilk avlarına çıkmak için

suya indirilirken arkasından taş atılırdı. Zamanında bir Yunan'a altı tane ahşap gezi teknesi yaptık. Teknelerden birini denize indirirken Yunan elinde nazar boncuğu ile çıktı geldi. O da yetmedi koç aldı geldi ve orada kestirdi. (KK-10) // (Trabzon-Faroz'da) Bazıları kayıklarının baş kısmına Allah'ın 99 ismini küçük küçük yazarlar. Bir de çıra koyarlar, kayığın suya batmayan yerine. Böyle el şeklinde ortasında göz olan nazarlıklarla sarımsak koyanlar da vardır. (KK-11) // (Eynesil'de) Ninem Ayşe Yetim nazardan çok iyi anlardı. Nazardan korunalım diye onun dediğini yaptık biz. Kayığa nazar değmesin diye tavuk pisliği ve sarımsağı bir bezin içine sardık ve kayığın ambarına ve kamarasına astık. (KK-12) // (Bulancağ-Pazarsuyu'nda ve Espiye Gülburnu'na) Yeni kayak yaptırıp bunu av için denize indiren mal sahipleri, sarımsakla yumurtayı haşlarlar, böyle torba gibi şeyle askıya asarlar bereketli olsun diye. Ayrıca kayıklarına nal ve çam kozalağı asanlar da olurdu. (KK-13-KK-14) // (Sürmene-Balıklı'da) Önceleri kesilen kurban hayvanlarının boynuzlu kafaları atılmaz getirilir nazarlık olsun diye teknelere bağlanırdı. (KK-15) // (Bulancağ-Küçükklü'de) Nazar değmesin diye kayığın üzerine "Satılık" yazısı yazarlardı. (KK-16) // (Araklı'da) Nazara karşı, ağları hocalara okutur, onlara kurşun dökürtürüz. (KK-17) // (Bulancağ-Küçükklü ve Yalıköy'de) Sağlam hocalar vardı. Annem onlara kumu okutur kayığın baş altına koyardı. Bazen de ağlara serpilirdi bu kum. Ayrıca yine eskiden ava çıkılmadan önce ağların üstüne tuz döküldüğünü hatırlarım. (KK-18) // (Trabzon-Faroz'da) Kayıklara nazarlık olsun diye çam ağacının sakızını yapıştırırdık. (KK-19) // (Bulancağ-Yalıköy'de) Nazar değmesin diye teknenin başındaki tırtılı yere sarımsak, mavi boncuk, bir tane acı biber, bir tane de yumurta kabuğu takılırdı. (KK-21)

Yukarıda belirtilen uygulamalar içinde yer alan ayakkabı, vücudun alt kısmına ait bir unsur olarak kabul görmesi sebebiyle kimi zaman üreme ve bereket, kimi zaman da ölümden ve kötülükten korunmak amacıyla gerçekleştirilen büyüklük uygulamalara dâhil olabilmektedir. (Lvova ve diğerleri, 2013b: 209). Benzer bir nazariyede de eski çocuk pabucunun kadının cinsiyet uzvunun sembolü olduğu ileri sürülmektedir. Ayakkabı aynı zamanda hürriyeti ifade eden bir simge olmasıyla da dikkat çekicidir. Zira Roma'da kölelerin ayakkabı giymeleri kesin olarak yasaklanmıştır. Psikanalistler bedenle toprak arasında bir münasebet, bir temas noktası olarak gördükleri ayakkabıyı "phallic" bir sembol olarak kabul etmişlerdir. (Oğuz, 2002: 811-812) Öte yandan ayakkabı, daha çok toprak/kara üzerindeki hayatı simgeler. Kayığın gövdesine bağlanan eski

ayakkabı, hem uzun yaşama hem de denizden tekrar karaya dönme arzusunu ifade etmektedir.

Uygulamalarda bütün şeklinde veya kabukları ile yer alabilen sarımsakla sıkça karşılaşmaktadır. Kokusunun kötü ruhları uzak tutacağına inanılır. Nazar ve kötü ruhlara karşı savunmada sarımsağın kullanımı dünya toplumları arasında son derece yaygındır.

Nazar savuşturmak beklentisiyle kullanılan çırallar, çoğunlukla çam ağacından imal edilmektedir. Çam ağacı ise, Türk inanç sisteminde kutludur ve bulunduğu yere kut, bereket, saadet getirir. “Kut”un olduğu yerde Tanrı himayesi vardır; yani çam çırasının olduğu yerde nazara yer yoktur. Çam ağacının kendisinin yanı sıra, sadece bir parçasının bulunması yeterlidir.

Yukarda belirtilen uygulamalarda karşılaşılan tavuk dışkısı da oldukça dikkat çekicidir. Tavuk bacağı, tavuk kanı gibi nesnelere, özellikle de büyüklük uygulamalarda sıklıkla görülür. Horozun ötüşü ile kötü/kötücül ruhların/varlıkların kaçışı arasında da bir bağ kurulmuştur. Horozun ötüşü ile birlikte her yeri aydınlık kaplamaya ve gece ortaya çıkan kötücül varlıklar ortadan çekilmeye başlar. Bu bağlamda, tavuk pisliğinin de kötücül güçleri uzaklaştırmak gibi bir işlevinin olabileceğini düşünmek mümkündür.

Uygulamalardan bazılarında karşılaşılan yumurta ise, bolluğun, bereketin ve doğurganlığın (Mitolojiye göre evren, kozmik yumurtadan meydana gelmiştir.) simgesi olan tavuktan çıkması münasebetiyle bereketin ve doğurganlığın simgesidir. Büyüklük etkiler yaratması beklentisiyle gerçekleştirilen uygulamalarda haşlanmış yumurta kullanımı, bereketi arttırmaya yönelik bir düşüncenin ürünüdür.

Yakın geçmişe kadar Trabzonlu ve Rizeli balıkçılar arasında örneklerine daha fazla rastlanan teknelere hayvan kuru kafasından nazarlıklar takma uygulaması, bugün neredeyse unutulmuştur. Anadolu’da bağ, bahçe, ahır ve çardak gibi bereketi temsil eden mekânlara bugün de hayvan kafası asılmaktadır. Bu hem, bolluk ve bereketi arttırmak hem de bölgeyi kötücül varlıklardan uzak tutmak amacını taşır.

Teknenin üzerine “Satılık” ibaresinin yazılı olduğu bir levhanın takılmasına bakıldığında ise, satılık olmayan bir tekneye “Satılık” ibaresinin yazılması, doğrudan nazarı önlemeye dönük bir çabanın ürünüdür. Kayık ya da tekne, genellikle işlerin rast gitmemesi gibi

nedenlerle satılır. Bu durumda tekne gidicidir ve işler de nazar değecek kadar iyi değildir. Bu tür bir değersizleştirme, nazarı kendiliğinden ortadan kaldıracaktır. “Satılık” ibaresi, ayrıca “sahip olma” olgusunu da geçici kılmaktadır. “Geçici bir sahipliğin” malzemesi olduğu için de nazar söz konusu olmayacaktır.

Av öncesinde ağların üzerinde dökülen tuz, Türk kültüründe bolluk ve bereketi simgelemenin yanı sıra, nazara karşı da kullanılmaktadır. Bu sebeple söz konusu uygulamayı nazar, bolluk ve bereket kavramları çerçevesinde değerlendirmek gereklidir. Ağlara okunmuş kum serpme uygulaması da yine bolluk ve bereketi arttırmaya yönelik dinlik-büyülük bir uygulamadır. Bir hoca tarafından okunarak ağlara serpilene kumlar, ağlara takılması arzulanan balıkları (kum gibi çok balığı) simgelemektedir.

Kullandıkları çeşitli nazarlıkların uzaklaştırıcı, savuşturucu etkisinden medet uman balıkçılar arasında uğursuz ve nazarlı kişilerle ilgili inanışlar da oldukça yaygındır. Liman veya barınağın yukarısında yahut bir tepenin üstünde, balıkçının evi ile liman arasındaki yolculuğu güzergâhında beliriveren nazarlı veya uğursuz kadınlar, cinsiyete dayalı oldukça eski bir tabunun hatıralarının yaşatılmasına vesile olmaktadır³.

(Çarşıbaşı-Fenerköy’de) Rahmetli Yaşar Genç’in çok nazarının değdiğine inanılırdı. Bir balıkçı eğer onun ağzından bir şey duyarsa ava dair, denize gitmekten vazgeçerdi. (KK-22) // (Bulancak-Yalıköy’de) Babam sabahtan kalkıp denize giderken önüne adam çıkardı ayağını sınıyormuş. Ayağını sındığı zaman balıkçı balık tutamazmış. Onun adı da o şekilde kalırmış, daha sonra balıkçılar arasında bu konuşulmuş. (KK-21)

Bazı durumlarda av araç gereçlerinin veya onlara ait bazı parçaların şekli ve duruşu da uğur inanışı içinde özel yorumlara ulaşılmasında etkili olmuştur. Bu inanışın dışında yine herhangi bir uygulama grubu içinde yer almayan münferit inanışlar ve uygulamalar da vardır. Teknenin denizde alabora olması gibi çeşitli kazalardan korunmak amacıyla gerçekleştirilen şu uygulamalar da oldukça dikkat çekicidir:

(Trabzon-Faroz’da) Teknenin ambar kapağını ters çeviririz biz. (KK-11) // (Bulancak-Yalıköy’de) Güverte kapağını ters kapatmama vardı önceden. Bir de tekneye kuş konulduğunda uğursuz sayılıp kafası kopartılıyordu. (KK-18)

Meslekî inanışlar arasında kuşların teknelere konması fırtına habercisi olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple adeta fırtınayı def etmek düşüncesiyle böyle bir uygulamaya gidilmiş olmalıdır.

(Sürmene-Balıklı'da) Düztabanlı kişilere yönelik olumsuz bir tavır söz konusudur. Kayığı denize indirirken düztabanın gelmesi, tutması istenmez. (KK-23) // (Sürmene-Balıklı'da) Balıkçılar av için teknelerine giderken birbirinin yanından geçerken el ile selamlaşır. Eğer durmuş ise "Rastgele" diyerek selamlaşır. (KK-24)

Balıkçılık gibi deniz merkezli mesleklerde gerçekleştirilen ritüeller pek çok açıdan diğer yerlerdeki folklor dağarcığı ile benzerlik gösterir. Malinowski'nin yüzyılın başlarında Pasifik Adalarındaki balıkçı topluluklar üzerine yaptığı alan araştırmalarında tespit ettiği inanış ve uygulamaların (1990: 198-204) dışında farklı balıkçı topluluklarına ait inanış ve uygulamalar da yukarıda belirtilen hususlarla benzerlikler taşımaktadır. İngiliz balıkçıları arasındaki yaygın inanışlara göre balıkçılar tekneye giderken olan bitene özellikle dikkat etmelidir. Örneğin, rıhtıma giderken bir kadınla karşılaşmaları şanssızlık olarak kabul edilir. Çok az balıkçı tekneye/gemiye kadınların binmesine müsaade eder ve kadınların (eve dönüşlerini karşılamak için orada olabilseler de) teknelerin ayrılışını görmek için rıhtıma gelmelerine izin verilmez. Av yolunda bir papaz ya da boğulmuş bir hayvanla karşılaşmak da kötüdür. Tavşan, yaban tavşanı veya domuz görmek de, şaşı bir insan görmek gibi şanssızlıktan kambur ya da aptal birini görmek şans getirir. Bu tehlikelerin dışında evden çıktıktan sonra geri dönmek ve hatta arkaya bakmak da şanssızlıktır. Tüm yeni gemilerin direğinin altında bir bozuk para olmalıdır. Ayrıca çoğu balıkçı ağın üzerindeki mantar şamandıraya delik açar ve avları için ödeme yapmak üzere bir bozukluk koyar. Çoğu gemide direğe çakılmış bir at nalı vardır ve direğe saplanmış bir bıçak, yeterli rüzgârı çağırabilir. Balıkçıların aileleri de av öncesinde çeşitli inanışlarla paralelinde eylemlerine sınırlamalar getirmişlerdir. Örneğin balıkçının karısı, kocasının kıyafetlerini avın hemen öncesinde yıkamamalıdır. İnanişe göre böyle yapan bir kadın kocasını denize atmış kabul edilmektedir. Bir başka uygulamada ise aile bireylerinin denize açılanlara el sallamadıkları veya "Elveda", "Güle Güle" gibi son sözler söylemekten sakındıkları görülmektedir. Yakınları denizde olan aile bireyleri gemileri işaret etmez, saymaz, gözden kaybolana kadar gidişlerini seyretmezler. Balıkçılık sezonunun başında denizin, geminin, gemicilerin, balıkların vs. vaftiz edilmesi gibi oldukça yaygın uygulamalar da mevcuttur. Ava çıkacak balıkçı gemilerinin çelenklerle süslenmesi de yaygın bir gelenek halini

almıştır. İngiliz ve Amerikalı balıkçılar, örneklerine Giresunlu ve Trabzonlu balıkçılar arasında da karşılaşılan bir inanışla geminin bir yerde alabora olmasına neden olacağından, örneğin kâse ya da ambar kapağı gibi belirli nesnelere baş aşağı koymamaya dikkat etmişlerdir. Bu balıkçı toplulukları arasındaki bir başka inanışa göre de ava çıkmadan önce yanlışlıkla yere çarpılmış bir camın çıkardığı ses derhal durdurulmalıdır. Balıkçılar bunlara ek olarak denize cuma günü açılmamaya, tekneden bir sıçanı kaçıyor görmüşlerse denize açılmamaya, denize kadın götürmemeye, elinde siyah bir çanta bulunduran birini tekneye almamaya özellikle dikkat etmektedirler (Simpson ve Roud, 2000: 124-125; Poggie ve Gersuny, 1993: 141-142).

2. Av Esnasına Dönük İnanış ve Uygulamalar

Av sezonunun başlaması ile birlikte yoğun bir biçimde avcılığa yönelen balıkçılar arasında görülmeye devam eden uygulamaların temelinde çoğu zaman yine nazar ve bereket vurgusu vardır. Nazardan korunmak ve bereketli bir av gerçekleştirmek amacıyla av öncesinde çeşitli dinlik ve büyüklük uygulamalara başvuran balıkçılar, gerekli her tedbiri almış, ağlarını zamanında ve tecrübelerine dayalı olarak sermiş ancak balık alamamışlarsa, kısmet algısına ek olarak nazar inanışına yönelmişlerdir. Öte yandan ev esnasında yaşanan kimi olumsuzluklar da benzer şekilde uğursuzlukla ve nazarla ilişkilendirilmiştir.

Av esnasında uğursuzluk getirdiğine, nazarıyla av araçlarına veya bizzat balıkçıya zarar verdiğiğine inanılan çoğunluğu kadınlardan oluşan insanlar, av öncesi inanışlarda olduğu gibi, av esnasına dönük inanışlarda da ön plandadır. Bölge balıkçıları arasında geçmişten beri uğursuzluk getirdiğine inanılan veya avdaki bir olumsuzluktan sorumlu tutulan kişiler hep varolagelmıştır. Balıkçılar arasında olumsuz özellikleriyle tebarüz eden bazı kişilerin av esnasında ve av aralarında teknelerden uzak tutulmalarına veya tekne içindeki hareketlerinin kısıtlanmasına özen gösterilmiştir. Av öncesine dair inanışlarda olduğu gibi bu süreçte de özellikle kadınlar baş şüphelidir:

(Espiye-Gülburnu'nda) Babamla birlikte yunus avına giderdik. Bir gün yine avdayız. Yunus balığını vurunca hemen kayığa almak lazımdır. Babam balığı vurunca kayığa almamıza fırsat kalmadan balık hemen dibe battı. Babam sinirlenip "Gözünü s...timin karısı sabah sabah gördü beni." deyince, ben anladım ki biz ava çıkarken bizim mahalleden nazarıyla meşhur bir kadın bize bakarken babam görmüş meğer. (KK-25) // (Akçaabat-Mersin'de) Bir kadın vardı; Şuayip Ağa'nın karısı Asiye Abla. Allah rahmet eylesin. Ben

babam ve Hüseyin Ağa (Köroğlu) 1943 senesinde denize gidiyoruz yunus vurmaya. Bir gün vurduk yedi tane balık. Dedim ki Hüseyin Ağa'ya "Gitmeyelim dışarı Asiye Abla gördü mü bizi; tamamdır, biz bittik." Akşam namazı olmadan Sarı Kayası'na geldik; Asiye Abla da geldi dışardan bizi seyretti. Gittik sabahtan denize bir yunus sürüsü atlıyor önümden attı ona mermiyi Hüseyin Ağa. Rus barutları vardı ha böyle sarı kutuda "fund" derdiler ona. Bir fund attık da o balığa da vuramadık onu. Kürekle kovalaya kovalaya onu İncir Liman'ın içinde tuttuk Bekir'le. Hüseyin Ağa başladı ağlamaya. Dedim ona "Niye ağlarsın ben sana demedim mi Hüseyin Ağa; gitmeyelim dışarı Asiye abla görürse bizim halimizi..." (KK-26) // (Sürmene-Balıklı'da) Bazı kişilerin gözlerinin çok nazar ettiğine inanılır çoğu kimseler tarafından. Öyle ki Dedem Yusuf Reis yunus balığı avcılığından karaya gelmektedir. Çarçar Hasan (Kocabal) "Yusuf Reis ne kadar çok balık vurdu!" diyor. Saldat (Geçmişte yunus avcılığında kullanılan tek atımlık çakmaklı tüfek.) kurşunu ile vurulmuş yunus balığı kayığın güvertesinden denize atlayıp gitmiş. Böyle bir şey olmamış ama gözünün çok nazar ettiğini belirtmek için bu rivayet söylenir. Gözünün kötü olduğuna inandığınız kişi size bakarken siz erkeklik organınıza tutacaksınız. Bunu genellikle kayıktaki en küçük kişiye yaptırırlar. (KK-24)

Balıkçılar arasında uğursuz olduğuna inanılan kişiler olduğu gibi, uğuruna inanılan kişiler de vardır.

(Çarşıbaşı'nda) Bazen ilk ağı çözen bereketli olur. Motorun çıkıp "Bismillah" deyip çözerken adam seçilirdi eskiden. Yoksa işimiz aksi giderdi. Baktım Mustafa dedi, yattı uzandı kayığa. Sabah oldu, "Kimse dokunmasın ben çözerim." dedi. O gün botu da kayığı da balıkla doldurduk. (KK-8)

Yöre balıkçıları hem nazardan korktukları hem de balık tutamayanların nefislerini kabartmamak için avladıkları balığın miktarını genelde söylememektedirler. Ancak avcılıkta mübalağa her zaman olduğu için balıkçılıklarını övmek isteyen kimi balıkçılar aksi şekilde avladıkları balık miktarını olduğundan fazla da söyleyebilmektedirler. Bu tavır, balıkçılar arasındaki rekabeti kızıştırdığı gibi eğlenceli sohbetlere de sebep olabilmektedir. Öte yandan Doğu Karadeniz'deki pek çok endüstriyel ölçekli balıkçı, kendilerine avın durumu ile ilgili sorular sorulduğunda sembolik ifadelerle başvurumaktadırlar. Örneğin beklentilerin altında bir av gerçekleşmişse "*Ekme parasını aldık.*" diyen reisler veya takım sahipleri, beklentilere cevap veren bereketli bir av gerçekleştirmişlerse "*Çorba parası aldık.*" demektedirler.

Balıkçıların av süresince nazara dönük inanış ve uygulamalarından bazıları şöyledir:

(BulancaK-Küçüklü'de) İşlerimiz rast gitmedi miydi adak adarız. Her 5 milyara 1 koyun keseceğim derim mesela. O sene 5 tane koyun kesip dağıttım mesela. (KK-5) // (Giresun'da) Av sırasında eğer istediğim gibi av yapamıyorsak nazar olduğuna inanır ilk limana çıkışımızda kurban keser, kanını ağlara atarız. (KK-27) // (Trabzon'da) Balıkçı bazen denizde istediği gibi av yapamayınca kendi kayığının nazarlandığından şüphelenir. Bunu denemek için başkasının kayığıyla denize gider mesela. Eğer bu avda balık tutarsa kendi kayığının nazarlı olduğuna iyice inandırır kendini. (KK-2)

Av öncesine dönük uygulamalarda karşılaşılan çocukların ağlara idrarlarını yapmaları tasarrufu, av süresince de nazar ve uğursuzluk savuşturma maksatlı pratikler arasında yer almıştır.

(Çarşıbaşı'nda) Ben daha küçükken babamlar 3-5 gün balık avlayamadıkları zamanlarda, babaannem beni çağırır "Sabah erkenden kimseye görünmeden gidip teknedeki ağa işe." derdi. Ayrıca teknelerimizde dantel örgüleri içine konulmuş sarımsaklar asılı olurdu. (KK-28) // (BulancaK-Küçüklü'de) Bir türlü istenen av olmazsa balığı ağa sürerler. Ayrıca işler yolunda olmadığında limana çıkıldığında küçük çocuğu ağa işettirirler. (KK-16)

Bu son uygulamada ağlara balık sürülmesi de büyüklük karakterli bir başka uygulama olarak dikkat çekmektedir. Dokunma (temas) veya bulaşma karakterli bir büyüklük uygulama ile balıkçılar, ağlarına daha fazla miktarda balık girmesini temenni etmektedirler⁴.

Av esnasında nazar savmak veya bereketin önünü açmak düşüncesiyle gerçekleştirilen "saçı" uygulamaları arasında genel uygulamalardan farklı, dikkat çekici münferit uygulamalar da vardır.

İlk zamanlar dedim getirin bana rakı. Bu rakıyı güzelce ağın üstüne döktüm. Sürmene'ye doğru gidiyoruz. Yeniay'a ağ attık. Ağa sade bir tane kofana geldi. Bunu aldım direğe vurdum et parçası oldu her taraf. Ağ alamıyor onu parçalandı. İlerledik, tine attık denizde hareketlilik var kıraca gibi. Bir attık 400 kilo büyük torik geldi. Öyle rakı kokusu var ki durulmuyor teknede. Ağı aldık bu sefer lüfer geldi iki bin tane. Rakı işe yaradı ama sonra tövbe ettik. (KK-8)

Av sürecinde balıkçılar, uğur ve bereketin muhafazası yolunda çeşitli kaçınmalara özelliklere dikkat etmektedirler. Balıkçılar, uğur ve bereket eksenli inanışlar söz konusu olunca birbirleri ile hiçbir şeylerini

paylaşmamaktadırlar. Balıkçılar, teknelerinde bir önceki avdan kalmış ölü balık bırakmamaya da özen göstermektedirler.

(Çarşibaşı'nda) Ölmüş balık teknede bırakılmaz. Bazen tayfa unutmuyor ölmüş balığı teknede. Olmuyor; iş rast gitmiyor. Bir kere çok uğursuz geçti avlarımız. Çok aradım teknede buldum bir ölü balık. Balık kurtlanmış. Temizledik; avımız düzeldi. (KK-8) // (Giresun-Gemilerçekeği'nde) Denizden gelince kayık pırıl pırıl yıkanacak. Kayıkta ölü balık kalmayacak. Bu bir uğursuzluk sebebidir. (KK-29) // (Beşikdüzü'nde) Ava çıkarken teknede kasa kasa da olsa da başlı balık varsa hepsi denize dökülürdü. Tekne tamamen boş olmalıdır. Reis toplar seni kamaraya, acemilere anlatırlardı olacakları. (KK-4)

Balığın ya denizde olması ya da avlandıktan sonra karada tüketilmesi gerekir. Avlanan balığın ölü bir şekilde teknede bırakılması/unutulması ile bir insan cesedinin ortada bırakılması arasında bir fark görülmemiş olsa gerektir. İnsan eliyle doğal ortamından uzaklaştırılan balığın ölüsüne tıpkı insan bedeni/cesedi gibi saygı gösterilmelidir. Balığı ölü bir şekilde teknede bırakmak, öldürme eyleminin işlevsiz ve anlamsız olduğuna işaret eder. Bu nedenle anlamsız ve işlevsiz/gereksiz bir öldürme eylemi, uğursuzluğa yol açacak, gereksiz yere öldürülmüş olan balığın ruhu ya da iyisi, onu öldürenlere uğursuzluk getirebilecektir. Bu uygulamada ayrıca, bir önceki avın neticesi ne olursa olsun etkilerinin bir sonraki avdan uzak tutulması düşüncesi de takip edilebilmektedir. Yani anolojik ilişkinin koparılması düşüncesi söz konusudur.

Tuzun merkezinde olduğu bir uygulamada ise şunlar görülmektedir:

Bizim buralara da (Of) gelen Çamburnulu balıkçılar nazardan korktukları için kayıklarından tuz ve gazyağı filan vermezlerdi diğer kayıklara. Bir keresinde böyle birine denk geldim denizde; bir şey isteyecek oldum ters ters bakıp yanımdan uzaklaştı. (KK-30)

Bir önceki bölümde de ifade edildiği gibi bereketin ve üremenin simgelerinden biri olan tuzun başka bir tekneye verilmesi bereketsizliğe, uğursuzluğa yol açacaktır.

Daha ziyade geçimlik ölçekli balıkçı grupları arasında görülen bereket vurgulu bir diğer uygulamada ise av esnasında avlanan ilk balığın, şayet canlı ise tekrar denize bırakıldığı görülmektedir. Avlanan ilk balık adeta bir sunu olarak bereketi içinde barındıran denize iade

edilmektedir. Balıkçı bu uygulama ile tabiatın sahibine ihtiyacı nispetinde avcılık yapacağını mesajını vermeye çalışmaktadır. Tutulup tekrar denize bırakılan balığın minnet duygusuyla hareket ederek balıkçıya başka balıklar da getireceğine inanılmış olmalıdır. İlk balığın, deniz iyesiyle irtibatlı olabileceğine de inanılmaktadır. Nitekim Tıva, Hakas ve Şor Türkleri arasında “Çağıs Ool” ve “Ösküs Ool” adlarıyla yaygın olan bir masalda “turna balığı” biçimindeki su iyesinin oğlu, Çağıs Ool tarafından yakalanıp serbest bırakılır. Bunun üzerine Çağıs Ool, su iyesi tarafından ödüllendirilir. (Direnkova, 1940: 243)

Balıkçılar, av süresince talihi kendi taraflarına çekmeyi amaçlayan uygulamalar da gerçekleştirmektedirler. Bunlar büyüklük uygulamalarda karşılaşılan dokunma (temas) ilkesinin örneklerini içermektedir.

(Bulancağ-Yalıköy’de) Başkasının kayığı iyi balık avlarken sen avlayamıyorsan çocuğunu gönderir o kayıktakilerden ekmek istersin. Şans alırım belki de balık avlarım diye yaparsın bunu. (KK-31) // (Çarşıbaşı’nda) Eğer yanındaki kayık iyi av yapıyor da sen yapamıyorsan limana yanaşınca şans almak için onun ağındaki mantarlardan veya kurşundan birini habersizce alır kendi ağına bağlarsın. (KK-3) // Avın kötü geçiyorsa limana yanaşırken iyi av yapan adamın kayığına bindir boyasından senin kayığına azıcık da olsa bulaşsın. Kayıktan şans çalarsın bu yolla. (KK-32)

Balıkçılar, av sezonunun başlamasından sonraki ilk avlarında avladıkları balıkları “saçı” uygulamasının bir başka şekli olarak yorumlanacak şekilde akrabalarına, komşularına veya büyük bir av teknesi sahibi iseler tayfalarına ikram etmektedirler. Bu uygulama, çoğu zaman ilk avın mahsulü ile de sınırlı kalmamaktadır. Doğu Karadeniz’deki hemen tüm balıkçılar, av dönüşlerinde kendilerini karşılayanlara “yemeklik” veya “tavalık” balık vermektedirler. Avlanan balıkları denizden karaya taşıyan taşıyıcı teknelerin depolarındaki balıklar karaya aktarılırken reis orada olsun ya da olmasın tayfa herkesin talebini cevaplamaya özen göstermekte, yoğun iş temposu sırasında gönüller hoş edilmeye çalışılmaktadır. Bu uygulamanın görünen tarafında bir sosyal dayanışma ve yardımlaşma örneği sergilenirken balıkçıların kendi kabuller sisteminde nazarı savuşturmak ve bereketi daim kılmak arzusu ön plandadır.

Avın devam ettiği süreçte Doğu Karadenizli balıkçılar, kutsal kabul edilen ve efsanelere konu olan mevkilerde seyrederken de çeşitli ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Balıkçıların yanı sıra navlunculuk yapan denizciler de avın veya deniz yolculuğunun kazasız belasız ve bereketli

biçimde tamamlanması beklentisiyle koruyucu birer hami kimliğine büründürülen velilerden medet ummuşlardır. Örneğin gırgır tekneleri, hamsi avcılığı için Sinop havalisine gittiklerinde İnce Burnu'ndaki bir yatırı akıllarından çoğu zaman çıkarmamış, bu mevkiye denize ekmek atarak yine bir tür "saçı" uygulaması gerçekleştirmişlerdir. Bugün, balıkçılar arasında oldukça zayıflayan bu inanışın merkezindeki "baba"ya atfedilen özellik, kadim inanışlarda var olan kimi tabiat ruhlarını veya mitolojik tiplerinin hatıralarını taşımaktadır. Balıkçıların bugün hafızalarında zayıflamaya başlasa da geçmişte çokça itibar gösterdikleri mevkilerden birisi de Giresun'un Keşap ilçesinin Yolağzı mevkiinde bulunan Şeyh Aziz Hüseyin Baba Türbesi olmuştur. Balıkçılar uzun yıllar bu türbenin karşısındaki sulara seyrederken dualar okumuşlar ve İnce Burnu'nda olduğu gibi denize ekmek atmışlardır. Giresun havalisinde geçimlik ölçekli balıkçı ailelerin kıdemli katılımcıları, geçmişte olduğu gibi bugün de bu yatırımın kerametini inanmakta ve yatırım karşısındaki sulara avlanırken veya bu havaliden geçerken dua okumaktadırlar.

Endüstriyel ölçekli balıkçı ailelerinin av esnasında benzer inanışlardan ötürü dikkat ettikleri mevkilerden birisi de Keşap İlçesinin Hisarüstü Köyü ile Espiye ilçesinin Gülburnu (Zefre) köyü arasında bulunan Uluburun mevki olmuştur. Gırgır teknelerinin reislerinden bazıları bugün de Uluburun önünden geçerken siren çalmaktadırlar.

Türk inanış ve düşünüş sisteminde yer-su ruhları, tabiatın dengesini düzenleme kabiliyetine sahiptirler. Tabiatın dengesinde görülen beklenmedik bir değişim, çoğu zaman yer-su iyelerinin hoşnutsuzluğuna yorulmuş ve telafi edici türde ritüeller gerçekleştirilmiştir. Potapov, Güney Sibiryalı avcılarının av yolunda benzer ritüeller gerçekleştirdiklerini şöyle anlatır:

Av yolunda avcılar dinsel ve büyüsel içerikli belirli eylemleri sırayla yaparlar. Her şeyden evvel yolda karşılaştıkları her şeye: dağlara, taygalara, kayalıklara şarap serperler. Aynı kaptan farklı dağlara serpilmez. (Potapov, 2012: 187)

Av süresine dönük dinlik ve büyüklük uygulamalar sadece balıkçılar tarafından gerçekleştirilmemekte; kimi durumlarda ailelerin karadaki diğer bireyleri de tabiat olaylarının avcılara ve avcılığa etkilerine dönük uygulamalar gerçekleştirilebilmektedirler. Toplumların tabiat merkezli inanışlarla yaşamlarını ve çevrelerini anlamlandırmaya çalıştıkları en eski dönemlerden tüm bilimsel uğraşlara rağmen tabiatın insanlar üzerindeki yıkıcı etkilerinin önüne geçilemediği modern zamanlara kadar tabiat

olayları etrafında pek çok büyüklük ve dinlik uygulama ortaya konulmuştur. İnsanoglu, kara veya deniz, hangi tabiat kaynaklardan yararlanırsa yararlansın tabiatın kendine çıkardığı engelleri bertaraf etme çabası içinde olmuştur. Erken dönem topluluklarında tabiat yasalarına hükmetme kabiliyetine sahip büyücüler ve özel güçlere sahip olduğuna inanılan diğer bazı kişiler tabiatın yarattığı tehlikelerin ortadan kaldırılması süreçlerinde daima ön saflarda yer almışlardır. Bu minvalde kökleri oldukça eskiye dayanan kimi uygulamaların tabiat merkezli meslek grupları arasında eskisi kadar yaygın olmasa da bugün de tatbik edildiği görülmektedir. Doğu Karadenizli balıkçı ailelerinde fırtınalı havaların sakinleştirilmesi yolundaki büyüklük uygulamalar eşleri veya evlatları fırtına esnasında denizde olan kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir:

Annem deniz rüzgâra varınca süpürgeyle elek asardı. Babamlar hep denizde olurdu çünkü. Eskiden yayık ipi vardı, onu süpürgeyle birlikte eleğe asarlardı rüzgâr dursun diye. Denizin de azması gitsin diye “Oğlum şu yağlı ekmeği denize at.” derlerdi, deniz sakinleşsin, düzelsin diye. (KK-21) // Yaşlı kadınlar ekmeğin üzerine tereyağı ile bal sürerler denize atarlarmış. “Deniz durulan, eşimi bana sağ salim geri gönder.” diyerek yakarıştı bulunurlarmış. (KK-20) // Rahmetli babam denizdeyken fırtına çıktığı zaman bıçağı fırtınaya veya sudaki hortuma doğru diker duasını okumuş. Hortum varsa dağılmış birden. (KK-33)

Fırtınalar, denizin öfkesinin ifadeleri olarak kabul gördüğünden, trajik sonuçlar doğurmadan önce bu öfke dindirilmelidir. Analogik bir yaklaşım içeren yukarıdaki uygulamalarda bu amaçla denize yağlı ve ballı ekmeğin atılmakta, akabinde ise bu sununun ne maksatla gerçekleştirildiği yalvarma mahiyetli sözlerle dile getirilmektedir⁵.

Av öncesine dönük inanış ve uygulamalarda olduğu gibi av sürecine dönük ve inanış ve uygulamalarda da farklı balıkçı toplulukları arasında benzerlikler görülebilmektedir. Örneğin İngiliz balıkçıları arasında denizdeyken dikkate alınması gereken sayısız yasaklama vardır. Bir avın boyutu hakkında açıkça konuşmaktan kaçınılmakta ve hatta bazı kelimeler tümünden yasaklanmaktadır. İngiliz ve Amerikalı balıkçıları arasında yelkenli teknelerin yaygın olduğu dönemlerde denizde ıslık çalmak oldukça tehlikeli olarak kabul edilmiştir. Denizde, sefer esnasında eğer durgunsa biraz ıslık gerekli olabilse de, ıslığın çoğunlukla felakete neden olabilecek rüzgârı çağırdığına inanılmıştır. Ayrıca ıslığın, uzak kalmaları daha iyi olacak istenmeyen güçlerin dikkatini çektiğine dair bir

inaniş mevcuttur. Öte yandan balıkçıların av süresince durmadan kendilerini övmeleri, yataklarına şapka koymaları, aynı gün iki kere iskeleyi terk etmeleri, teknenin mutfağında etli yahni pişirmeleri (fırtına), bıçağı aldıkları şekilde geri vermemeleri uğursuzluğu çağırان eylemler olarak kabul görmüştür (Simpson ve Roud, 2000: 124-125; Poggie ve Gersuny, 1993: 141-142).

3. Av Bitimine Dönük İnanış ve Uygulamalar

Muayyen bir av takvimine göre avlanan endüstriyel ölçekli balıkçı aileleri tarafından gerçekleştirilen av sonu ritüellerinde “şükür” vurgusu belirgin şekilde takip edilebilmektedir. Av sezonunun başlangıcında kurbanlarını korunma ve bereket temennileri ile kesen balıkçılar, av sezonunun sonunda bu defa şükür maksadıyla kurbanlar kesmektedirler. Av sonu ritüellerinde avcılığın önceki süreçlerinde örnekleriyle sıkça karşılaşılan “saçı”ya da yer verildiği görülmektedir.

Av sezonu bitip de tekneler Sürmene’ye dönmeye başladığında ortalık düğün bayram yerine dönerdi. Uzaklardan gelen balıkçılar çuvalarla getirdikleri boğda (buğday) ekmeğini çocuklara bölüştürür gönüllerini hoş ederdi. Denizden sağ salim gelen balıkçılar birbirleri ile şakalaşır aileleri ile hasret giderirdi. (KK-24) // (Balancak-Küçüklü’de) Av sezonu bitince eğlenceler olur dönüş yolunda. Yeme, içme, oyunlar olur. Av sezonunun bittiğini ifade etmek için bayrak açılır teknenin üstünde. (KK-16)

Av sezonunun bitiminde balıkçılık süreçlerinde meslekî ilişkilerinden ötürü birbirine bağımlı olan zümreler arasında da çeşitli uygulamalara yer verilmiştir. Örneğin sezon boyunca avladıkları balıkları daha önceden anlaştıkları manavlara satan balıkçılar, sezonun bitiminde bu manavlar tarafından düzenlenen kutlama mahiyetli yemeklerin aslı konukları olmuşlardır.

Sonuç:

Çalışma süresince bugün büyük çoğunluğu donuklaşan bu inaniş ve uygulamaların yaşayan örnekleriyle karşılaşılmıştır. Uygulamalara dönük bilgilerin önemli bir kısmına orta yaş üstü balıkçıların meslekî anlatılarından ulaşılmıştır. Söz konusu anlatılardaki “Eskiden...” ve “Hatırlarım...” türünden vurgular bu inanişlerin donuklaştığına işaret etmektedir. Öte yandan daha ziyade gündüzleri ve kıyı şeridini takip ederek asgari geçimini karşılamak maksadıyla avlanan geçimlik ölçekli balıkçı ailelerinin risk algısı, günlerce sürebilen ve farklı deniz koşullarında ve teknolojilerle sonuçları itibariyle büyük beklentiler içinde

olan endüstriyel ölçekli balıkçı ailelerinin risk algısına göre çok daha düşüktür. Bu tipolojideki balıkçı aileleri, çoğu zaman standart bir avlak yerine balık sürülerinin hareketlerine göre değişkenlik gösteren pek çok avlakta öngörülemeyen tehlikelerle yüzleşmek zorunda kalabilmektedirler. Özetle, bu aileler genel anlamıyla İstanbul Boğazı'ndan Sarp'a kadar uzanan hemen tüm alanları avlak olarak kullanmaktadırlar. Bu geniş alan içinde karşılaşılabilecek tehlikeli durumları bertaraf etmenin yanı sıra, avın bereketini artırmak gibi amaçlarla av öncesinde veya av esnasında gerçekleştirilen ritüel temelli uygulamaların, statik avlaklarda daha küçük av potansiyeliyle avlanan geçimlik ölçekli balıkçı ailelerinin uygulamalarından farklı olması, kolay anlaşılabilir bir durum olacaktır. Bu bağlamda, araştırma sırasında korunma ve bereket temennileri ile gerçekleştirilen ritüellerin pek çoğunun geçmişte olduğu gibi, bugün de endüstriyel ölçekli balıkçı aileleri tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Bu balıkçı tipinin yüksek teknolojili av araçlarına ve günlerce denizde kalabilecek teknik donanımına sahip teknelerle avlanıyor olmasına rağmen denizin bilinmezliği ve avcılığın öngörülemeyen cilveleri karşısındaki çaresizlik fikri ile sergilediği ritüel davranışlar, teknolojik ilerlemenin geleneksel dünya görüşünü bütünüyle ortadan kaldıramadığının, sadece yüzeysel değişimler yarattığının bir ispatı niteliğindedir.

NOTLAR

¹ Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen 112K012 numaralı araştırma projesiyle elde edilen verilerden yola çıkılarak hazırlanan "Giresun ve Trabzon İlleri Balıkçılarının Meslek Folkloru" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² Malinowski'nin bu tespitlerinin temelinde çoğu zaman Pasifik Okyanusu'ndaki kimi balıkçı ada toplulukları üzerine yaptığı alan araştırmaları sırasındaki izlenimleri etkili olmuştur. Malinowski'nin araştırmalarının sonuçları, Doğu Karadeniz balıkçı gruplarının inanış ve pratiklerini yorumlamak ve farklı denizlerde aynı mesleği sürdüren toplulukların ava dair belirsizliklerin yarattığı gerilimin ortadan kaldırılmasına dönük eylemlerinin ve bu bağlamda geleneksel dünya görüşlerinin karşılaştırılması bakımından oldukça önemli bilgiler içermektedir.

³ Cinsiyete dayalı tabunun örnekleriyle farklı dini muhitlere dâhil Türk halkları arasında da karşılaşılmaktadır. Örneğin Tuva Türklerinde kadınların göllere ve akarsulara onların kutsallıkları nedeniyle girmelerinde izin verilmemektedir. Kadınların suya girmeleri suyun havasını ruhunu rahatsız etmek gibi algılanmış, bunun için bu uygulamadan kaçınılmıştır (Kalafat, 2010: 500). Burhan Oğuz, batıl inanışlar ve bunlar etrafındaki uygulamalardan bahsederken, benzerleriyle Karaçay-Malkarlar (Tavkul, 2001: 39) gibi çeşitli Türk halklarında

karşılaşılan ve temizlik vurgusunun yanı sıra cinsiyet tabusuna da göndermede bulunan bir kaçınmanın Güney Afrika toplulukları arasındaki bir örneğini Junod ve Lévy-Bruhl gibi antropologlardan naklen şöyle aktarır:

Balığa çıkan ya da av tuzağı kuranlar, önceki gece ne kendi eşleriyle ne de başka kadınlarla cinsi münasebette bulunmayacaktır. Ava gidenler de bundan kaçınırlar, zira yolda yaralanmaktan ya da bir vahşi hayvana çatismaktan çekinirler... Keza, belli bir balık avına çıkmadan önce erkekler köylerini terk edip nehir kenarına kampa çıkarlar. Av bitmedikçe hiçbir kadınla cima etmezler. Bunların arasından biri, balık götürmek üzere evine döner ve tabuyu ihlal ederse, bunun sonucu derhal kendini gösterecektir: ağ attığında içinden balık çıkmayacaktır. Bu başarısızlık vaki olduğunda “Biri ağı bir ihlali etkisi altına soktu!” denir ve faili bulmak üzere kâhine başvurur (Oğuz, (2002: 180-181).

⁴ Hemen tüm balıkçı zümreleri arasında avın bereketini artırmak veya bir türlü avlanamayan balıkları avlamak amacıyla çeşitli pratiklere başvurulduğu görülmektedir. James Frazer bu türden bir pratiğe Kamboçyalı balıkçılardan şöyle bir örnek verir:

Kamboçyalı bir balıkçı ağlarını atıp topladığında hiçbir şey yakalayamazsa, çırılçıplak soyunur, biraz uzaklaşır oradan, dönüşte sanki görmemiş gibi ağının üzerinde dolaşır, bilerek yakalanır ağlara ve bağırırmaya başlar, “Hey! Nedir bu? Yoksa ağa mı yakalandım?” Bundan sonra ağ balık kaçırmayacaktır artık (Frazer, 1992: 11).

⁵ Kara avcılığı etrafındaki inanışlara Güney Sibirya Türk toplulukları bağlamında bakıldığında, geçici süreliğine de olsa evinden ayrılan insanın başka dünya varlığına dönüştüğüne inanıldığı görülmektedir. Kültür dünyasının çekim gücünü aşan avcıların, geride bıraktıkları için yabancılaştıklarına inanılmakta; bu sebeple de onlara zarar vermekten çekinen aile bireylerinin avcıların adlarını anmaktan imtina ettikleri, avın talihini etkileyebilecek türden eylemlere (oyun oynamak, küfretmek, eğlenmek) girişmedikleri görülebilmektedir. (Lvova ve diğerleri, 2013b: 179).

KAYNAKLAR

Yazılı Kaynaklar:

- Bayat, Fuzuli (2009), “Sosyo-Ekonomik Bağlımlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1: 1-11.
- Connerton, Paul (1999), *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, (Çev.: Alaaddin Şenel), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Direnkova, N. P. (1940), *Şorskiy Folklor*, Moskova-Leningrad.
- Durkheim, Emile (2010), *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, (Çev.: Özer Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınevi.

- Frazer, James G. (2004), *Altın Dal - Büyü ve Din Üzerine Bir Çalışma*, (Çev.: Mehmet H. Doğan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Honko, Lauri (1979), "Theories Concerning the Ritual Process", *Science of Religion: Studies in Methodology: Roceedings of the Study Conference of the International Association for the History of Religions, Held in Turku, Finland*, Lauri Honko (Ed.), 369-390, New York.
- Kalafat, Yaşar (2010), "Destanı Katmanlaşma Sürecinde Türk Kültürlü Halklarda Kadın Teması İle İlgili İnançlar (Türk Halk İnançlarında Kadın)", *Türk Epik Enekesi İçinde Destan-VI. Uluslararası Folklor Konfransı (25-26 Noyabr 2010)*, (497-504), Bakü: Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor Institutu.
- Lvova, E. L. ve diğerleri (2013b), *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri: Simge ve Ritüel*, Konya: Kömen Yayınları.
- Malinowski, Bronislaw (1990), *Büyü, Bilim ve Din*, (Çev.: Saadet Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Myerhoff, Barbara G. ve diğerleri (1987), "Rites of Passage", Mircea Eliade (Ed.), *The Encyclopedia of Religion*, 12: 380-386, New York: Macmillan Publication.
- Oğuz, Burhan (2002), *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri-2/A (Tarım-Hayvancılık-Meteoroloji)*, İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.
- Ong, Walter (1995), *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü Teknolojileşmesi*, (Çev.: Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul: Metis Yayınları.
- Poggie, John J. ve Gersuny, Carl (1993), "Risk and Ritual: An Interpretation of Fishermen's Folklore in a New England Community", *Folk Groups and Folklore Genres A Reader, içinde*, Elliot Oring (Ed.), 137-145, Utah: Utah State University Press.
- Potapov, L. P. (2012), "Altay Türklerinde Avcı İnançları ve Gelenekleri", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 15: 179-200.
- Radcliffe-Brown, A. R. (1965), *Structure and Function in Primitive Society*, New York: Free Press.
- Rappaport, Roy A. (1997), "Ritüel", (Çev.: Kürşat Korkmaz), *Millî Folklor*, 33: 106-111.
- Simpson, Jacqueline ve Roud, Steve (Ed.) (2000), *A Dictionary of English Folklore*, Oxford, Oxford University Press.
- Steiner, Franz (2004), *Taboo*, New York: Psychology Press.
- Tavkul, Ufuk (2001), "Karaçay-Malkar Kültüründe Avcılık ve Av Tanrısı Apsatı", *Kırım Dergisi*, 9 (34): 36-41.

Sözlü Kaynaklar:

KK-No	Adı Soyadı	Doğum Tarihi ve Yeri	Tahsili	Mesleği	Mülakat Tarihi
KK-1	Kenan Erhan	1942, Sürmene	İlkokul	Tekne Ustası	2013

KK-2	Alahattin Turhal	1963, Trabzon	Ortaokul	Balıkçı	2013
KK-3	Ali Küçük	1963, Vakfıkebir	İlkokul	Balıkçı	2012
KK-4	Tamer Deniz	1965, Beşikdüzü	Lise	Balıkçı	2012
KK-5	Halil İbrahim Aydeniz	1960, Giresun	Lise	Balıkçı	2012
KK-6	Şaban Şimşir	1956, Araklı	İlkokul	Balıkçı	2013
KK-7	Tekin Çöngül	1942, Giresun	Ortaokul	Emekli	2012
KK-8	Yılmaz Terzi	1944, Çarşıbaşı	Ortaokul	Balıkçı	2012
KK-9	Hasan Basri Arslan	1971, Of	Ortaokul	Tekne Ustası	2013
KK-10	Rıfki Başaran	1946, Sürmene	İlkokul	Tekne Ustası	2013
KK-11	Salih Yılmaz	1965, Trabzon	İlkokul	Balıkçı	2013
KK-12	Furkan Yetim	1985, Eynesil	Yüksekokul	Memur	2013
KK-13	Kadir Kazım Konuralp	1959, Giresun	Lise	Tekne Ustası	2012
KK-14	Osman Özkan	1971, İstanbul	İlkokul	Esnaf	2013
KK-15	Dursun Şivil	1931, Sürmene	İlkokul	Balıkçı	2012
KK-16	Arif Koç	1990, Giresun	İlkokul	Balıkçı	2012
KK-17	Hasan Reis	1948, Araklı	İlkokul	Balıkçı	2013
KK-18	Orhan Fat	1947, Giresun	İlkokul	Balıkçı	2012
KK-19	Osman Usta	1958, Trabzon	Üniversite	Balıkçı	2013
KK-20	Salih Elevli	1927, Tirebolu	İlkokul	Balıkçı	2012
KK-21	Zeynep Bilgili	1944, Bulancak	Okuryazar	Ev Hanımı	2012
KK-22	Cahit Birinci	1951, Çarşıbaşı	Lise	Muhtar	2013
KK-23	Rıfat Karabacak	1955, Sürmene	Lise	Muhtar	2013
KK-24	Ömer Yetmişbir	1955, Sürmene	Ortaokul	Balıkçı/Esnaf	2013
KK-25	Şükrü Deniz	1935, Bulancak	İlkokul	Balıkçı	2012
KK-26	Hasan Altun	1923, Mersin	İlkokul	Balıkçı	2013
KK-27	Ahmet Eyüboğlu	1969, Ordu	Lise	Balıkçı	2012
KK-28	Tamer Akkan	1986, Çarşıbaşı	Üniversite	Akademisyen	2012
KK-29	Mustafa İnce	1946, Giresun	Yüksekokul	Emekli	2012
KK-30	Ahmet Saral	1964, Of	Ortaokul	Balıkçı	2013
KK-31	Dursun Neciboğlu	1955, Giresun	Ortaokul	Balıkçı	2012
KK-32	Haşim Kul	1979, Görele	Ortaokul	Balıkçı	2014
KK-33	Bahtiyar Fat	1955, Bulancak	İlkokul	Balıkçı	2012